

مسئولیت متن و شکل بدوش نویسنده مضمون میباشد، عقیده نویسنده لزوماً نظر افغان جرمن آنلاين نمی باشد

۲۰۲۶/۰۵/۲۱

محمد عارف رسولي

له سنتي شعور څخه تر تمدني اغېزمنتيا پورې: د مالک بن نبي او طيب برغوث ترمنځ د نوي ژوند (نهضت) د پروژې يوه لوستنه

د ژباړونکي سرريزه

په دې ژباړه کې به د الجزاير هيواد د دوو وتلو شخصيتونو، ليکوالانو او مبارزينو هر يوه «مالک بن نبي» او «طيب برغوث» د مفکورو په بنا په هيوادونو کې په تيره په اسلامي هيوادونو کې د تمدن د رامنځته کولو او احيا په باب مهم بنسټيز مسئلې ولولو. دا دوه شخصيتونه او د دوی علمي ليکنې، ارشادات او روزنيز کارونه اوس په ځينو هيوادونو کې د تمدن د احيا او ټينگښت لپاره په پرلپسې سيمينارونو او ليکنو کې تعقيبېږي. مالک بن نبي په يوه ليکنه کې خپل نهضت ته د افغان سيد جمال الدين له خوځښت سره تړاو ورکړی او د هغو نتيجه يې بللې.

د دريمې نړۍ په هيوادونو کې او په ځانگړي ډول په اسلامي هيوادونو کې د پرمختگ او ترقي په وړاندې يو ستر خنډ دا هم دی چې زموږ زيات سياسيون او مسؤلین د تمدن په ماهيت او په تيره په د اسلامي هيوادونو په شرايطو کې سم نه پوهېږي. ځينې يې تمدن بيخي نه پيژني او ځينې نور بيا که کومه پوهه لري خو د خپل تمدن په شرايطو سم نه پوهېږي او د غلطو مودلونو په نقل کولو کې له سترو ستونزو او تيروتنو سره مخ شوي دي. له همدې کبله په زياتو هيوادونو کې په تيره زموږ په هيواد کې د تمدن او ترقي هڅو سمې پايلې نه دي ورکړي. د دې يو ستر لامل دا هم کېدی شي چې زموږ د هيواد تعليمي نظام په دوو جلا برخو ویشل شوی دی، چې يو يې دوديز ديني تعليم دی او بل يې په اصطلاح عصری يا ساينسی او ټولنيز علوم دي. دا سيستم مور ته هغسې کادرونه نه راکوي چې خپل تمدن سم وپيژني او د احيا او ودې لپاره يې اړونده عملي پروگرامونه جوړ او پلي کړي، هر يو د علم او پرمختگ لپاره ځانگړی تعريف لري، او تر څو دا دواړه ډلې سره همغږي پيدا نه کړي، له يو بل سره په جنگ وي. کله چې په نړۍ کې اوردمهاله مهمې پرمختيايي پروژې په علمي ډول طرحه او ديزاين کيږي نو لمری او تر ټولو مهم څه چې بايد وڅيرل شي، هغه د اړين هيواد هراړخيزه، سياسي، اقتصادي، ټولنيز او فرهنگي شرايط دي، چې په بايد په خورا غور او دقت مطالعه شي او ترټولو زيات وخت هم همدې مطالعې ته ورکول کيږي او همدارنگه ترټولو لوړ پوړي چارواکي او پوهان ورباندې نظر ورکوي.

خو په زياتو هيوادونو کې کله چې د نظام او تمدن په هکله په پروگرامونو پيل کيږي، داسې کوم فکر له سياسيونو سره نه وي او هرڅه چې د دوی زړه وغوښتل هسې کارونه کوي. نو دا ليکنه به مور ته د همدې مسئلو مهمې لارښوونې وکړي.

د تمدني نهضت (ويښتيا) د ټولنپوهنې له ليدلوري

ليکوال: ډاکټر مراد بوفوله

لومړۍ برخه: د نهضت مفهوم او د قرآن کریم سنني ليدلوری

د تمدني نهضت (ويښتيا) په ټولنپوهنه کې، نهضت يوازې يو ناڅاپي بدلون يا مادي پرمختگ نه دی، بلکې دا يو دقيق علمي او سنني (پرستونو او قواعدو ولاړ) بهير دی. قرآن کریم د تمدنونو د جوړښت او زوال لپاره ځانگړي اصول وړاندې کوي. کله چې قرآن فرمايي: {إن الله لا يغير ما بقوم حتى يغيروا ما بأنفسهم} (بېشکه الله د يو قوم حالت نه بدلوي ترڅو چې هغوی پخپله خپل نفسونه بدل نه کړي)، دا د بدلون لومړنی او اساسي قانون دی.

دا په دې معنا ده چې هر ډول بهرنی بدلون د انسان له داخلي بدلون (فکر، ارزښتونو او ارادې) څخه پيلېږي. نهضت د ټولني د هغو پټو قوتونو بيا راژوندي کول دي چې د تاريخ په اوږدو کې د تنبلی او يا غلط فهمی له امله له کاره لوېدلي وي.

دويمه برخه: د ټولنيز توازن او د فساد پر وړاندې د مبارزې اصول

هغه توازن چې قرآن کریم پرې ټينگار کوي، د تمدن د استمرار لپاره حياتي دی. په دې برخه کې قرآني لارښوونې په لاندې ډول خلاصه کېږي:

• **د عدل او قسط تامين:** دا د ټولني د ثبات لپاره لومړنی شرط دی. بې عدالتي د ټولني د غرو ترمنځ اړيکې شلوي او تمدني روح وژني.

د پاڼو شمېره: له 1 تر 6

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته راښوولې. په دغه پټه له مور سره اړيکه ټينگه کړئ maqalat@afghan-german.de

يادونه: دليکنې د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده، هيله من يو خپله ليکنه له رايلولو مخکې په خپرو لولي

• د فساد مخنیوی: فساد یوازې په مالي چارو کې نه دی، بلکې په فکر، اداره او ټولنیزو اړیکو کې هر ډول بې نظمي د "فساد" په چوکاټ کې راځي.

• د فعالو عناصرو یوځای کول: لکه څنګه چې مالک بن نبي اشاره کړې، تمدن د دريو عناصرو (انسان، خاوره او وخت) له ترکیب څخه جوړېږي. خو دا ترکیب یوازې هغه وخت کار ورکوي چې د یوې ګډې ایډیالوژۍ یا عقیدې په وسیله سره وتړل شي.

دا برخې په اصل کې هغه فکري بنسټونه دي چې د هغه "دستور" لپاره لاره هواروي چې ما په تېر ځواب کې درته وژباړه. که نورو جزیاتو ته اړتیا لری، زه په خدمت کې یم.

دریمه برخه: نهضت د ارزښتي تعادل او د اغېزمنتیا د معادلي (انسان - خاوره - وخت) ترمنځ سریزه:

مخکې له دې چې د نهضت په پروژه کې د اغېزمنتیا د معادلي تحلیل ته دننه شو، پکار ده هغه نظري پړاوونه را یاد کړو چې په تېرو دوو برخو کې بنسټیز شوي وو؛ ځکه دا هغه میتودولوژیکي مخینه ده چې دې برخې ته مانا او تسلسل بڼېږي.

په لومړۍ برخه کې، د مالک بن نبي او طیب برغوث په نزد د "کلتور" مفهوم وڅېړل شو. هلته څرګنده شوه چې کلتور یوازې د معلوماتو ټولګه نه ده، بلکې د ارزښتونو یو داسې نظام دی چې چلند ته لوری ورکوي، یانې دا د "پوهې" نظریه نه، بلکې د "عمل" نظریه ده. له همدې امله، کلتوري کول (تثقیف) یوازې زده کړه نه ده، بلکې یوه روزنه ده چې انسان له سره داسې جوړوي چې په تمدني عمل کې د ادغام وړتیا ولري.

په دویمه برخه کې، له کلتوري کچې څخه یوې ژورې کچې ته لارو چې هغه "سنتي شعور" (الوعي السنني) دی. دا هغه ادراکي چوکاټ دی چې د تمدنونو د رامنځته کېدو او نړېدو حاکم قوانین درک کوي. څرګنده شوه چې دا شعور، لکه څنګه چې بن نبي یې انځوروي، د پېښو له سطحي لوستني څخه د هغو ژورو عواملو درک ته لوړېدل دي چې پېښې تشریح کوي. په داسې حال کې چې برغوث دا مفهوم د "تطبيقي شعور" سره په تړلو نور هم ژور کړ، کوم چې د قوانینو (سننو) د تسخېروولو او هغو ته د عمل په وسایلو د اړولو وړتیا لري.

د همدې تدریجي بهیر پر بنسټ -- له کلتور څخه چې د چلند لارښود دی، تر سنتي شعور پورې چې د قانون درک دی -- دا برخه راځي ترڅو دا برخلیک ټاکنوکې پوښتنه مطرح کړي: دا شعور څنګه په تمدني اغېزمنتیا بدلېږي؟ په بله وینا، ټولني څنګه د قوانینو له فهم څخه د لاسته راوړنو تولید ته لېږدي؟ او د شرایطو له لرلو څخه د نهضت (بیداري) تحقق ته څنګه رسېږي؟ دلته به مور هڅه وکړو چې د "نهضت" په اړه د طیب برغوث د تصور (چې د ارزښتي تعادل په مانا دی) او د مالک بن نبي د معادلي (انسان + خاوره + وخت) ترمنځ د پیوستون له لارې هغه میکانیزمونه ښکاره کړو چې دا ارزښتي تعادل په یو داسې تاریخي ځواک بدلوي چې اغېزمن وي، نه یوازې یو نظري تصور.

د نهضت مفهوم:

نهضت (ویبښتیا)، لکه څنګه چې طیب برغوث یې تعریفوي، داسې دی: "هغه هر اړخیزه او متوازنه پرمختیایي څپه ده، چې پکې د نويو ګټې په دوامداره توګه له اخروي ګټو سره یوځای کېږي" (طیب برغوث، د نهضت پوښتنه او د هر اړخیز سنتي لیدلوري اړتیا، ۲۰۲۱ز، ۱۵ مخ). دا تعریف که څه هم له مفهومي پلوه خورا بډای دی، مګر لا هم د خپلو عملي میکانیزمونو روښانولو ته اړتیا لري؛ یانې دا چې دا ارزښتي تعادل څنګه په یو تولیدي تمدني عمل بدلېږي.

دلته د مالک بن نبي له معادلي (انسان + خاوره + وخت) سره د جوړښتي (ساختاري) تړاو اړتیا را څرګندېږي، ځکه دا هغه عیني چوکاټ دی چې هره نهضتي تجربه پکې بڼه اخلي. خو په دې معادله کې ډېر ځله ناسم پوهاوی شوی؛ داسې ورته کتل شوي لکه دا چې یوه ریاضیکي معادله وي چې یوازې د خپلواکو عناصرو پر جمع کولو ولاړه وي، داسې چې یوازې د انسان، سرچینو او وخت شتون به په اتوماتیک ډول تمدن تولید کړي. دا لنډغرضه (اختزالي) فهم د بن نبي پروژه له خپل تمدني ژور تیا څخه خالي کوي، ځکه دا د دې عناصرو دینامیکي او تعاملې طبیعت له پامه غورځوي.

بن نبي پخپله دې ابهام ته پام کړی او ټینګار یې کړی چې موضوع حسابي جمع نه ده، بلکې یو کیمیاوي ترکیب ته ورته کیفی جوړښت دی. هغه وایي:

دا متن یو خورا مهم میتودولوژیک (منهجي) اړخ په ډاګه کوي، هغه دا چې د معادلي عناصر یوازې هغه وخت تمدن رامنځته کولی شي چې په یو ځانګړي او هدفمند تعامل کې داخل شي، کوم چې د یو "مرګب" (نظم ورکونکي) شتون ته اړتیا لري چې دا تعامل تنظیم کړي. له همدې امله، انسان، خاوره او وخت یوازې د یوې داسې "لارښودې مفکورې" په شتون کې تمدني معنی ترلاسه کوي چې هغوی ته لوری ورکوي، اړیکې یې تنظیموي او د پاشل کېدو مخه یې نیسي. په دې معنی، بحران د عناصرو په نشتوالي کې نه، بلکې د هغه څه په نشتوالي کې دی چې د دې عناصرو ترمنځ همغږي رامنځته کړي او هغه په یو تاریخي ځواک بدل کړي.

دلته د قرآني متن تفسیري ارزښت څرګندېږي، چې معادلي ته کوم نوی مادي عنصر نه زیاتوي، بلکې هغه څه وړاندې کوي چې "لارښود عنصر" یا "محرکه روح" بلل کېږي؛ یعنې هغه مفکوره چې د عناصرو حرکت تنظیموي او هغوی ته هدف ورکوي. دا حقیقت د الله تعالی په دې قول کې په ښکاره ډول لیدل کېږي:

{وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنَ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ} (القصص: ۷۷).

(ژباړه: او په هغه څه کې چې الله تاته درکړي دي، د آخرت کور ولټوه او له نړۍ څخه خپل نصيب مه هېروه، او داسې احسان وکړه لکه څنگه چې الله پر تا احسان کړی دی، او په ځمکه کې د فساد لټه مه کوه، بېشکه چې الله فسادگر نه خوښوي).

دا ایت د یو بشپړ تمدني منطق بنسټ رډي؛ ځکه چې هدف (آخرت) ټاکي، له وسایلو سره اړیکه (د دنیا نصیب) تنظیموي، چلند ته چوکاټ (احسان) ورکوي، او د انحراف (د فساد ممانعت) مخه نیسي. په دې توګه، دا ایت هغه ارزښتناک چوکاټ وړاندې کوي چې د (انسان-خاوره-وخت) معادله له یوازې خاموشو عناصرو څخه په یوې فعالې منظومې بدلوي، چې د تمدن د تولید وړتیا لري.

د "تمدني نهضت د ټولنپوهنې" له نظره او د "مالک بن نبي" د لیدلوري له مخې، نهضت (بیداري) د شرایطو په راټولولو نه، بلکې د یوې لارښودې مفکورې پر بنسټ د هغوی ترمنځ د منظم تعامل په رامنځته کولو سره ترلاسه کېږي. که دا مفکوره غایبه وي، عناصر به پرته له کوم اغېز یو د بل تر څنګ پاتې وي؛ او که موجوده وي، په داسې تمدني انرژۍ بدلېږي چې د تاریخ جوړولو وړتیا لري.

د انسان په کچه: دا مبارک ایت د الله تعالی په دې وینا سره د انسان وجودي لوری ټاکي: {وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ}. لوی مفسر محمد الطاهر بن عاشور (رح) په دې اړه وايي چې مقصد ترې دا دی: "په ډېره او ډېره برخه کې یې [آخرت] وغواړه"، دا کار انسان له داسې یو موجود څخه چې یوازې د خپلو اړتیاوو تابع وي، په یو هدفمند فعال بدلوي، چې چلند یې د یو داسې هدف له مخې ټاکل کېږي چې له اوسنۍ شېبې څخه لور وي. دلته دا معنی د فعال انسان په اړه د "بن نبي" له تصور سره سمون خوري؛ هغه انسان چې غریزې یې نه، بلکې هغه مفکوره یې متحرکوي چې د هغه انرژي تنظیموي او کړنې یې ټاکل شوي لوري ته بیايي.

د خاورې په کچه (د سرچینو او امکاناتو د سمبول په توګه): قرآني متن په دې وینا کې: {وَلَا تَسْ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا}، د هغه وهمي دوه گوني (ثبوت) په له منځه وړلو کار کوي چې د انسان شعور یې اغېزمن کړی دی، یعنې د روحاني او مادي اړخونو ترمنځ د تضاد فکر. د دې پر ځای چې دنیا د ارزښتونو څخه جلا یا د هغوی ضد ساحه وګڼل شي، متن یو داسې وظیفوي بشپړونکي منطق رامنځته کوي چې د سرچینو پانگونه پخپله د ارزښتناکې پروژې برخه ګرځوي، نه له هغې څخه وتل.

دا هغه څه دي چې محمد الطاهر بن عاشور یې روښانه کوي چې دا لارښوونه د منع کولو په معنی نه، بلکې د "مباح" والي په معنی ده، کله چې پرېکړه کوي:

"نهې دلته د اباحت (روا والي) لپاره کارول شوي ده"، دا یو داسې تاویل دی چې ښکاره کوي قرآني خطاب اقتصادي او ټولنیز فعالیت نه محدودوي، بلکې هغه له هغې تنګې پوهې څخه ازادوي چې د انسان وړتیاوې فلجوي. نو د منابعو او سرچینو پانگونه کومه ثانوي یا اختیاري چاره نه ده، بلکې د تمدني جوړښت په پروسه کې یو بنسټیز شرط دی؛ ځکه چې د امکاناتو معطل کول د نهضت د معادلي د یوې ستنې د نړولو په معنی دي.

سید قطب دا معنی هغه وخت پیاوړې کوي کله چې د ژوند له فعال حرکت څخه د جلاوالي په اړه خبرداری ورکوي او وايي: "هغه زهد چې ژوند له پامه غورځوي او هغه کمزوری کوي"، دا یو اشاره ده چې زهد کله چې له فعالیت څخه جلا شي، د دې پر ځای چې یو لارښود ارزښت وي، د فعالیت په وړاندې په یو ځنډ بدلېږي.

د تمدني نهضت د ټولنپوهنې له نظره، دا خبرداری یو بنسټیز خطر افشا کوي چې هغه د ارزښتونو بدلول دي په "توقیفې یا معطلوونکو" وسایلو، پر ځای د دې چې هغوی تنظیموونکي او لارښود وسایل وي. په دې تصور کې د منابعو ریښتیني ارزښت د هغوی په مادي شتون کې نه، بلکې د ټولنیزې پروژې په ادانه کې د هغوی د مدغم کولو په ډول کې دی. ټولنه په دې نه اندازه کېږي چې څه امکانات لري، بلکې په دې اندازه کېږي چې دا امکانات څنګه په تولیدي عمل بدلولی شي. دلته "دنیا" له یوازې یوې مادي ساحې څخه د منظم تمدني فعالیت په یو ډګر بدلېږي.

نبي کریم صلی الله علیه وسلم دا نبوي اړخ او د ارزښتناک لارښود او د عمل د رواني تنظیم ترمنځ توازن تاییدوي او فرمایي: "چا چې دنیا خپل هدف وګرځاوه، الله به یې چارې پاشلې کړي، او فقر به یې د سترګو وړاندې کړي، او له دنیا څخه به ورته یوازې هغه څه ورسیري چې ورته لیکل شوي وي. او د چا چې نیت آخرت وي، الله به یې چارې سره راټولې کړي، او غنا (بی نیازی) به یې په زړه کې واچوي، او دنیا به ورته په تیب سر (په مینه او ذلت) راشي."

دا حدیث یوازې یو اخلاقي لارښود نه دی، بلکې یو ژور سوسیالوژیک (ټولنیز) منطق څرګندوي: کله چې دنیا په یو مطلق هدف بدله شي، ټولنیز عمل له کنټروله وځي او پاشل کېږي، ځکه چې د یو متحد هدف نشتوالی د هڅو د تیت و پرک کېدو او د اغېزمنتیا د ضایع کېدو لامل ګرځي. مګر کله چې هدف په یو متوازن ارزښتناک لیدلوري سره تنظیم شي، نو عمل خپله همغږي بیا ترلاسه کوي او په یوې داسې انرژۍ بدلېږي چې د لاسته راوړنو وړتیا لري.

د تمدني نهضت (بیداری) ټولنپوهنه په دې باور ده چې اصلي ستونزه د سرچینو په ډېرښت یا کمښت کې نه ده، بلکې د شعور په هغه بڼه کې ده چې د هغو کارول ټاکي. سرچینې په خپل ذات کې بی طرفه دي، خو دا د ټولني ارزښتناک او میتودولوژیک (منهجي) چوکاټ دی چې هغوی یا په یو تمدني ځواک بدلوي او یا یې د رکود او تعطیل په عنصر

اروي. له همدې امله، **{ولا تنس نصيبك من الدنيا}** يوازې د مادې خوندونو لپاره بلنه نه ده، بلكې د يوې داسې تمدني معادلې بنسټ ايښودل دي چې د ارزښتونو او كارونې ترمنځ توازن د اغېزمنتيا د توليد لپاره يو اړين شرط گڼي. د وخت په اړه، كه څه هم په متن كې په صريحه توگه نه دي ذكر شوي، خو د توازن او استمرار (دوام) په منطق كې په ضمني ډول شتون لري؛ ځكه چې د دنيا او آخرت ترمنځ يووالې په يوه جلا شوي شېبه كې نه، بلكې په يوې اوږدې لړۍ كې ترلاسه كېږي. د نهضت د ټولنپوهنې له نظره، وخت يوازې يو بې طرفه چوكاټ نه دی، بلكې د تمدني عمل لوبښې دی؛ كه د يو هدف لپاره ترې گټه وانه اخيستل شي، په تشه بدلېږي، او كه د يو ليدلوري په رڼا كې وکارول شي، د تراكم او لاسته راوړنو په وسيله بدلېږي.

مگر هغه پرېكنده عنصر چې دغې درې گونې معادلې (انسان-خاوره-وخت) ته د فعال تمدني ځواك د بدلېدو وړتيا بښي، هغه د "احسان" اصل دی چې ايت يې د **{وأحسن كما أحسن الله إليك}** په وينا كې بنسټ ږدي. په دې متن كې احسان يوازې د يو انفرادي اخلاقي فضيلت په توگه نه، بلكې د يو هر اړخيز تنظيمونكي اصل په توگه پېژندل كېږي، چې په ټولنه كې د اړيكو شبكه له سره جوړوي او د معادلې د عناصرو تعامل د پاشل كېدو پر ځای د بشپړتيا لوري ته بيايي.

كله چې عمل د احسان پر بنسټ وي، انسان له يو محدود گټه غوښتونكي څخه په يو مسؤل فاعل بدلېږي، خاوره (سرچينې) د استعمار پر ځای د ودانولو (عمران) په ډگر بدلېږي، او وخت د ضايع كېدو پر ځای د پانگوني چوكاټ گرځي. پدې توگه، احسان د دغو عناصرو ترمنځ د اړيكې د سمولو لپاره د يوې داخلي وسيلې په توگه كار كوي، چې هغوی په يو همغږي او تړلي سيستم كې تنظيموي. همدا هغه ټكې دی چې محمد الطاهر بن عاشور ورته اشاره كوي كله چې وايي: "د هغه څه د عمومي كولو لپاره چې ورسره احسان كېږي؛" يعني احسان له انفرادي دايرې وځي او په يو عمومي اصل بدلېږي چې د ټولې ټولنې حركت اداره كوي او د افرادو ترمنځ د مثبتې تبادلې منطق رامنځته كوي.

په همدې لور، سيد قطب احسان د تمدني دورې له منطق سره تړي او په دې باور دی چې: "دا مال د الله له لوري يوه ډالۍ ده... نو بايد په هغه كې په احسان سره ځواب ورکړل شي؛" دا كار سرچينې له يوازې ملكيتونو څخه د تمدني تبادلې په وسيلو بدلوي، چې په ټولنه كې د عمل په بيا وپش كې مرسته كوي او د هغې دوام او توازن تضمينوي. احسان په دې معنی يوازې يو اخلاقي لارښود نه دی، بلكې يو ټولنيز قانون دی چې د عمل ژوندی والی ساتي او د انفرادي گټو په محدودو كې د هغه د بندېدو مخه نيسي.

دا اړخ په نبوي تصور كې نور هم پياوړی كېږي، چې احسان د خبرو او عمل په تنظيم كې يو معيار گرځوي، لكه په شريف حديث كې چې راغلي: "كه مو پرېكړه كوله نو عدل وكړئ، او كه مو خبرې كولي نو احسان وكړئ، ځكه چې الله محسن دی او احسان كوونكي خوښوي."

دلته روښانه كېږي چې احسان كومه استثنايي موده نه ده، بلكې په مختلفو كچو — له حكومت كولو نيولې تر خبرو اترو پورې — د انساني چلند يو حاكم اصل دی، ترڅو له ارزښتونو سره د عمل سمون تضمين شي.

له همدې امله، د تمدني نهضت د ټولنپوهنې له ليدلوري، احسان د هغه ميكانيزم استازيتوب كوي چې ارزښتونه د منظم عمل كچې ته لېږدوي، او درې واړه عناصر له يوازې بې اړيكې اجزاوو څخه په يو متحرك او بشپړ سيستم بدلوي. له احسان پرته، دا عناصر د توليدي تعامل وړتيا له لاسه وركوي، ټولنيز ژوند د پاشل كېدو خوا ته ځي، توازن له منځه ځي او تمدني اغېزمنتيا په تپه درېږي.

د نهضت (رپاڅېدلو) د شرايطو واکمن سنني قوانين

قرآني خاتمه: **{إن الله لا يحب المفسدين}** (بېشكه الله فسادگران نه خوښوي)، د يو پرېكنده سنني قانون بنسټ ږدي؛ هغه دا چې هره ټولنه چې دا توازن پكې گډوډ شي، د خپلې اغېزمنتيا له لاسه وركولو سره مخ ده. ابن عاشور پر دې معنا ټينگار كوي او وايي: "هغه عمل چې الله يې نه خوښوي، بنده ته يې كول جواز نه لري." دا مسئله له يو محض اخلاقي حكم څخه په يو داسې تمدني قانون بدلېږي چې د بقا او دوام له شرطونو سره تړلی دی.

له همدې امله، څرگندېږي چې قرآني متن د "نهضت لپاره يو سنني دستور" وړاندې كوي، چې پر لاندې ټكو ولاړ دی:

- د فكر له لارې د انسان لارښوونه.
  - د عدالت په وسيله د سرچينو فعالول.
  - د استمرار له لارې د وخت پانگونه.
  - د احسان له لارې د اړيكو تنظيمول.
  - د فساد ضد مبارزې له لارې د سيستم ساتنه.
- نو ځكه، د تمدني نهضت د ټولنپوهنې له نظره، نهضت د نويو عناصرو د زياتولو په معنا نه دی، بلكې د شته عناصرو ترمنځ د اړيكو بيا تنظيمول دي چې په يو متوازن سنني منطق ولاړ وي. كه دا توازن رامنځته شو، امكانات په لاسته راوړنو بدلېږي، او كه گډوډ شو، شتون په پټي بدلېږي او د تمدني زوال لاره پيلېږي.
- د نهضت د شرايطو واکمن سنني قوانين

د تمدني نهضت د ټولنپوهنې په رڼا کې، په ځانگړې توگه د مالک بن نبي او الطيب برغوث د ليدلورو له مخې، داسې قوانين راوپستل کېدې شي چې د "نهضت واکمن سنني قوانين" بلل کېږي؛ خو پام بايد وي چې دا کلک فزيکي قوانين نه دي، بلکې ټولنيز-تاريخي تفسيرې قوانين دي چې په تاريخ کې د بېلگو له تکرار څخه فهم کېږي. دا قوانين په پنځو سترو قواعدو کې لنډيز کېدې شي:

۱. د لارښوونکي فکر قانون (محرکه روح)

مادي عناصر تر هغه وخته په تمدن نه بدلېږي چې يو جامع فکر يې تنظيم او رهبري نه کړي.

- د مالک بن نبي په اند: تمدن يوازې په (انسان + خاوره + وخت) نه جوړېږي، بلکې يو "مركب" لارښوود (ديني/فکري فکر) ته اړتيا لري. يعنې: هغه ټولنه چې جامع فکر نه لري = ضايع شوې انرژي.
- بي له مسلط فکر څخه، چې چلند تنظيم او لوري يو کړي، نهضت شونې نه دی.

۲. له موجود (کائن) څخه فعال (فاعل) ته د انسان د بدلولو قانون

انسان پرېکنده عنصر دی، خو په دې شرط چې له:

- مصرفوونکي څخه توليدوونکي ته بدل شي.
- له عکس العمل ښودونکي څخه هدفمند فعال ته بدل شي.

د انسان کيفيت د انسان تر کميت (شمېر) ډېر مهم دی؛ يعنې بحران عددي نه، بلکې جوړښتي (فکري/ارزشي) دی.

۳. تمدني دندې ته د سرچينو د اړولو قانون

خاوره (سرچينې) په يوازې ځان تمدن نه جوړوي، بلکې که لارښوونه نه وي، په بار بدلېږي. سرچينې يوازې هغه وخت په تمدني ځواک بدلېږي چې په يو منظم ارزښتناک پروژه کې مدغم شي. دلته د لاندې دوو ترمنځ توپير ښکاري:

- مصرفي اقتصاد.
- توليدي تمدني اقتصاد.

۴. د توليدي وخت قانون (اغېزمن وخت)

وخت يو بېطرفه ظرف نه دی، بلکې کېدې شي:

- د توليد وخت وي.
- يا د تمدني ضايع کېدو وخت وي.

نهضت د دې پر بنسټ کچه کېږي چې يوه ټولنه څومره وخت په پرله پسې لاسته راوړنو بدلولى شي. هغه ټولنه چې په وخت کې خپل فعاليت نه زېرمه کوي، تاريخ ته نه ننوځي.

۵. د احسان او اعتدال د سنني توازن قانون

دا هغه څه دي چې په قرآني اړخ کې څرگندېږي:

- احسان = د اړيکو تنظيمول.

- فساد = د اړيکو شيندل.

د ارزښتونو او وسايلو ترمنځ هر ډول بې توازنې د تمدني اغېزمنتيا د درېدو لامل گرځي.

۶. د سنني شعور قانون (مركب اضافي قانون)

دا په ځانگړي ډول د الطيب برغوث په اند: نهضت يوازې هغه وخت واقع کېږي چې ټولنه پر هغو قوانينو پوهه شي چې تاريخ اداره کوي او د هغو د کارولو وړتيا ولري. يعنې:

- څوک چې په سنتو (قوانينو) نه پوهېږي وروسته پاتې والی تکراروي.
- څوک چې پرې پوهېږي خو عمل نه پرې کوي، يوازې په پوهه کې پاتې کېږي.
- څوک چې پرې پوهېږي او عمل پرې کوي، تمدني اغېزمنتيا ته ننوځي.

د نهضت د قوانينو معادله:

لارښوونکي فکر + فعال انسان + گمارل شوي سرچينې + توليدي وخت + ارزښتناک توازن + سنني شعور = تمدني اغېزمنتيا

په دې عناصرو کې هر ډول نيمگړتيا د لاندې پايلو لامل کېږي:

- د فعاليت درېدل.

- يا د ټولني ننوتل په "مركب وروسته پاتې والي" کې.

پايله:

د تمدني نهضت د ټولنپوهنې له دې نظري جوړښت څخه څرگندېږي چې نهضت يوازې د مادي عناصرو د راغونډېدلو پايله نه ده، بلکې دا د لارښوونکي فکر، فعال انسان، سرچينو، وخت، ارزښتناک توازن او سنني شعور ترمنځ د يو پېچلي سنني تعامل محصول دی. دا عناصر، لکه څنگه چې مودل روښانه کړه، د محض شتون له امله تمدني اثر نه توليدوي، بلکې هغه وخت يې توليدوي چې په يو لارښوود نسق (سيستم) کې داسې يوځای شي چې د هغوی د اړيکو نظم او دندو بشپړتيا تضمين کړي.

له همدې امله، نهضت کومه اتماتيکه پېښه نه ده چې د شرايطو په برابرېدو را منځته شي، بلکې يو تاريخي بهير دی چې په جامع فکر او سنني شعور پورې تړلی دی، ترڅو "امکان" په "لاسته راوړنه" بدل کړي. په دې نسق کې

هر ډول اختلال د تمدني عمل د درېدو يا انحراف لامل کېږي، په داسې حال کې چې د توازن تحقق د اغېزمنتيا او د ابادۍ د استمرار سبب ګرځي.

په دې توګه، دا ليدلوري تاييدوي چې د نهضت پوښتنه په اصل کې د شعور د جوړولو او د عمل د تنظيمولو پوښتنه ده، نه د سرچينو او امکاناتو؛ او همدا ټکي د تمدني نهضت ټولنپوهنه د يو داسې علم په توګه وړاندې کوي چې له "امکان" څخه "تاريخ" ته د لېږد د شرطونو د پوهېدو هڅه کوي.

پای

د بناغلی محمد عارف رسولي نور مضامين په دی لینک کی لوستی شي